

Kelet-európai kisvárosok fejlődési tendenciáinak értékelése a XX. században

Horeczki Réka¹

A tanulmány² célja, hogy egy átfogó és újszerű összefoglalást adjon a kelet-közép-európai városhálózat alsó elemeiről, a kisvárosokról. Jellemző városfejlődési utak kirajzolódására, a térbeli folyamatokat befolyásoló tényezők vizsgálatára helyezi a szerző a hangsúlyt. Az Európai Unió területi kohézióról szóló Zöld könyve „kapocs”-nak nevezi a kisvárosokat, melyek rendelkeznek mindazon tulajdonságokkal, amelyet alapfunkcióként egy várostól elvárunk: biztosítják a megélhetés alapfeltételeit ugyanakkor kapcsolatot biztosítanak a nagyvárosok és a környező falvak között. A hosszú távú fejlődési pályák hasonló kiindulási tényezőket mutatnak, hiszen Lengyelországban és Csehországban is hasonló nevű és jelentéstartalmú városkategóriák találhatók, mint Magyarországon, a Felvidéken és Erdélyben: a civitas (szabad királyi város) és az oppidum (mezőváros). A hűbéri tulajdonban lévő oppidumok sűrű hálózata a közép-kelet-európai fejlődés egyik jellegzetessége. A térség városhálózatának számottevő részét jelentették a mezővárosok, amelyek többsége ma már/még mindig kisváros. A városfejlődés szempontjából fontos tényező a történelem, de nem elsődleges. A várossá váláskor bejárt út szempontjából a térségben számos szervező erő volt jelen: pl. kereskedelem, vásárok térszervező ereje (19. századtól kezdődően); az iparosítás (főként a szocializmus éveiben); a fejlett mezőgazdaság, amelyre élelmiszeripar települhetett (20. század első harmada); a közlekedés fejlődése (vasúti csomópontok); fürdőhely-városok – a nemzetközi turizmusba való bekapcsolódás, illetve az üdültetés tömegessé válása. A közigazgatási és határváltozások (Románia meggyésítése), valamint a földrajzi tényezők szerepe is befolyásoló faktor.

Kulcsszavak: településhálózat, kisváros, Kelet-Európa, urbanizáció

1. Bevezetés

Európa településhálózatában a városok mindig kiemelkedő szerepet töltek be. A városok fejlődése, a városi egyenlőtlenségek kérdése mindig fontos és aktuális kutatási téma volt (Mumford 1985, Clark 2000, Thorns 2002, Beluszky 1999, Bácskai 2002 stb.).

---

¹ Horeczki Réka, doktorjelölt, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola (Pécs); tudományos segédmunkatárs, Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontja (Pécs)

² A tanulmány elkészülését az OTKA (NK 104985) „Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején” kutatási projekt támogatja.

Az 1990-es évek után felerősödő urbanizációs folyamatok a városhálózatok fejlődésében sajátos irányokat alakítottak ki. Európán belül a közép-kelet-európai városi fejlődés egy sajátos fejlődési pályát mutat (Enyedi 1978, 1998). A településhálózat szempontjából lényeges tulajdonság, hogy a nagyvárosok dominanciája (főleg a fővárosoké) alakult ki a térségben, s nem léteznek igazi ellenpólusvárosok. A városkutatók többsége előnyben részesíti a nagyvárosok, nagyvárosi térségek elemzését az információk elérhetősége, gazdagsága miatt. Mindezekkel összhangban a kisvárosok (micropolitan térségek) kutatása kiegészítő funkciót tölthet be az eddigi elméletek vizsgálata között. A térség kisvárosainak elemzése, lehetséges fejlődési pályájuk felvázolása – összhangban a meglévő fejlesztési tervekkel – nem csak a városok, hanem tágabb környezetük (vonzáskörzetük vagy kistérségük) számára is pozitív jövőképet adhat. Ha ez megvalósul, és sikerül adaptálható mintákat közvetíteni, s rávilágítani a ki nem használt gazdasági adottságokra, akkor e városokban és környezetükön megszűnhet az elvándorlás, a térségek lecsúszása, a szellemi potenciál eróziója. Úgy vélem, hogy a gazdasági fejlődés helyes irányának megtalálása érdekében mindenképp szükséges a helyi erőforrások kiaknázása, a lehetséges túlélési stratégiák feltérképezése, a potenciális pénzforrások hasznosíthatóságának megtalálása. Meggyőződésem, hogy a kisvárosok közötti hatékonyabb kommunikáció és együttműködés révén a térség felzárkózása (felzárkóztatása) könnyebb lehetne. Főként a városok térszervező funkcióit vizsgálom, a cél a szintézis – az egyedi jelenségek típusokba történő rendezése. A szintézis – úgy gondolom – azért lehetséges, mert a vizsgált régiókban hasonló közös városformáló erők és társadalmi problémák hatnak. A tanulmány átfogó keretet kíván nyújtani a mai közép-kelet-európai országokban található kisvárosok fejlődéséről, a kisvárosi fogalom-használatról és bemutat egy modellt, amellyel a térség kisvárosainak fejlettsége, „élhetősége” mérhetővé, összehasonlíthatóvá válik.

A dél-dunántúli kisvárosok magyarországi, illetve közép-európai városhálózatban való elhelyezkedése, illetve a térségben található kisvárosokkal történő összehangolása fontos szempont a versenyképesség fejlesztésében. Az Európai Unióban a kisvárosok között is verseny zajlik, hiszen a nagyvárosi térségeken kívül, a központi funkciókkal rendelkező településekre is értelmezhetővé vált a folyamat. A kisvárosok változása (akár pozitív vagy negatív irányú) mindenképpen befolyásolja egy ország településhálózatát, a benne élő társadalom életét, hiszen ma Magyarországon is a városi népesség jelentős része kisvárosokban él.

2. Definíciós paletta a városokra vonatkozóan

A városi fogalomhasználat talán legáltalánosabb és legrövidebb megfogalmazása olvasható a Caves szerkesztette enciklopédiában (2005): „the term city means anything and everything” (Caves 2005. xxi. old.). Ezen meghatározás alapján a város definíciója akképpen változik, milyen tudományág, tudományterület oldaláról közelítjük

meg. A földrajzi definíció szerint a város egy központi hely, olyan település, amely nem mindennapi specializált szolgáltatásaival, igazgatásával központjául szolgál a várost körülvevő településeknek. A közgazdasági városfogalom a nem mezőgazdasági jellegű településeket tekinti elsősorban városnak, ahol a várost gazdasági szervezetként definiálja. Viszont ebben az esetben, a térségben jelen lévő mezővárosok tömegeinek jogállása – városi státusza megkérdőjelezhető. A város-fogalmak közül a komplex elemzésekben használatos még: a történeti (társadalom- és gazdaságtörténeti vizsgálatokhoz), demográfiai (a város, mint az emberek élőhelye), társadalmi (szociológia, néprajz által), közjogi-közigazgatási, urbanisztikai és természeti felfogás (Enyedi 2012). Mumford (1985) szerint az különbözteti meg a várost a falutól, hogy a város „mágnes” és „tartály”, vagyis a falu monolit egységiségével szemben képes vonzerőt gyakorolni környezetére. Ezáltal a benne tartályként megőrzött és mágnesként újra meg újra odavonzott emberek, tevékenységek, kultúrák keveredése révén folytonos megújulásra képes. Kisvárosnak ezek szerint azt a települést tekintjük, amelyik rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal, de „mágnes” esetleg gyenge, „tartálya” pedig kicsi. A többféle megközelítési mód lehetővé teszi, hogy egy-egy fogalomra, mint behatárolási pontra tekintsünk. A kelet-közép-európai térségben a jogállás az elsődleges várostipológiai tényező; minden országban jogszabályi környezet szabályozza, mely településeket tekintenek városnak. A történelem során kialakult eltérések a várossá nyilvánításokhoz kapcsolódóan mind a mai napig észrevehetőek.

A 20. század első feléig jellemzően az arra érdemes települést emelték városi rangra; ma már városi címet adományoznak, amely cím – elvileg – sem gazdasági, sem jogi előnnyel nem jár. Ellenben néhány ország – pl. Csehország, Lengyelország, Magyarország – esetében a városi cím kétszintűsége fennmaradt, azaz megkülönböztetnek alacsonyabb, illetve magasabb rangú városokat. Főként a nyugat-európai országok esetében nem beszélhetünk többszintű városi címről, mivel a cím adományozásának módja pályázat és objektív mérlegelés alapján történik, helyi vagy regionális szinten. A többszintű (kétszintű) városi jog esetében a magasabb szintű város már előjogokkal, magasabb közigazgatási szinttel rendelkezik/rendelkezhet. Ausztria esetében a 198 város városi jogú községekre (Stadtgemeinde) és járási jogú városokra (Statutarstadt) tagolódik. A 15 legnagyobb város, amelyek 20 000 lakosnál többel rendelkeznek, tartoznak a járási jogú városok közé (1. ábrán piros színnel jelölve); a többi város kisvárosnak számít. Csehországban hasonló struktúrát találhatunk, mint Ausztriában: a 23 legnépesebb város (statutárni mesto) járási jogokkal bír, kerületekre osztható. „Egyszerű városként” szerepel a cseh városok többsége, 567 település. A cseh közigazgatás érdekessége, hogy 2006-tól újra létezik az 1954-ben megszüntetett mezőváros/kisváros fogalom. Az 1940-es évekig a városok elnevezése: mesto = város, mestecko = kisváros, illetve mestys (markettown) = mezőváros volt. A 2006. évi községi törvény újra használatba veszi a mezőváros címet, amelyek mint alsóbbrendű városi települések szerepelnek a statisztikai jelentésekben. Lengyelország esetében hármas tagolódást tapasztalhatunk – a fővárost nem

számítva – a városi jogállásban. A 65 legnagyobb népességű város: járásjogú város (powiat grodzki), népességük meghaladja az 50 000 főt. Ezen városokat követi a 306 városi rangú község (gminy miejskie), valamint az 586 kisváros/mezőváros (gminy miejsko-wiejskie). Lengyelországban a kisvárosok egyfajta városi-falusi községek, ahol a központi település város, de „nem tudott felnőni a járásjogú státuszhoz” (Kocsis 2008, 716. o.). A városi cím odaítélésének gyakorlata helyi, regionális (Ausztria, Németország) vagy központi, országos szinten (Magyarország, Románia, Csehország, Lengyelország) történhet. A városi cím odaítélésének módja történhet mechanikusan (pl. lakosságszámhoz kötődve) vagy pályázat útján, objektív/szubjektív kritériumrendszer alapján. A városi cím jelentősége az utóbbi fél évszázadban lecsökkent, a jogállásbeli különbségek számos országban megszűntek. A közép-kelet-európai térség ebből a szempontból kivételnek számít, hiszen számos közigazgatási változás, reform elősegítette a településhálózat kiegyenlítődéését; ezzel szemben a mezővárosok szerepe és jogállása – mint történelmi örökség – fennmaradt.

Ahogy a városfogalmak is igen eltérők – a történelem folyamán is – úgy a kisvárosok csoportokba történő besorolása (népességszám, gazdasági aktivitás, térségi szerepkör, fejlettség) sem egységes. A fogalmak sokszínűsége támpontot ad minden kutatónak a városdefiníciót egy kicsit sajátjának érezni. Egyetérttek azzal a definícióval, mely szerint a kisvárosi lehatárolás a népesség, népsűrűség által is megtörténhet. Véleményem szerint Magyarországon kisvárosnak tekinthető az a település, melynek lakossága 10 000 fő alatti, illetve a kisvárosi lét, mint kulturális állapot, a településen élőkben megfogalmazódik. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy a kisváros településnagyság-kategória, funkcionális és településhierarchia kategória is egyben (Pál 2001).

3. Kelet-Európa városállománya

Kelet-Európa országainak településszerkezete jelentős történelmi hagyományokkal rendelkezik, a városi fejlődést hasonló típusok jellemzik, ország specifikus tényezőkkel. Ezek a viszonylag sűrű városi hálózattal rendelkező országok kb. 5 000 olyan várossal rendelkeznek, amelyek népessége 5 000 és 50 000 lakosú és a gazdasági, társadalmi és kulturális élet központjaként funkcionálnak. Az Eurostat regionális évkönyvének tanúsága szerint kisvárosnak tekinthetők az 50 000 főnél nem népesebb városi rangú közigazgatási egységek (Eurostat 2012). Az Európai Bizottság jelentése a kisvárosok fogalmát nem lakossági küszöbérték alapján, hanem a lakosság lakóhelye alapján definiálta. Kisvárosnak (illetve külvárosnak) tekinti azt a közigazgatási egységet, amelynek lakosságának több mint 50%-a él városi klaszterekben, de kevesebb mint a lakosság fele él a városközpontban, városmagban. A 2004 után csatlakozó 13 Európai Unió tagállam esetében számottevő a városi lakosság arányának növekedése 1991 és 2011 között. Az Európai Unió 28 tagállamát tekintve az elmúlt 20 év alatt 30,1%-ról 31,2%-ra növekedett a városi népesség aránya. Ha

csak az EU-13 országot vizsgáljuk, egy százalékponttal nagyobb változást tapasztalhatunk a kis- és külvárosok népességével kapcsolatban. 1991-ben 24,5%-ról 2011-re 25,7%-ra gyarapodott a kisvárosi lakosság aránya az össznépségghez viszonyítva. E folyamattal párhuzamosan a nagyvárosok össznépségen belüli aránya az újonnan csatlakozók körében 0,4 százalékponttal, míg a vidéki területek aránya egy százalékkal csökkent (Európai Bizottság 2014). Összeurópai szinten tapasztalható a lakosság természetes elöregedése és fogyása mellett országon belüli migráció főként a szuburbiába, a megfelelő infrastrukturális hálózattal ellátott kisvárosokba.

Európa 32 országát vizsgáló ESPON kutatásokban kis- és középvárosként a 300 és 1500 fő/km² közötti népsűrűségű és 5 000 – 50 000 lakosú településeket definiálja, amelyből 8414-et számlál. Nagyon kis városnak tekinti az 5 000 lakosnál nem népesebb városokat, ahol a népsűrűség 300 fő/km² feletti (ESPON-TOWN 2013). A kis- és középvárosok vizsgálatánál a kutatások három kulcstényezőre összpontosítanak: morfológiai perspektíva (lakossági minimum küszöbérték), adminisztratív szempont (helyi kormányzás megléte), és funkcionális nézőpont (szolgáltatások, munkahely és egyéb funkciók koncentrációjának elemzése).

A kisvárosok népességszám alapján történő besorolása nem példa nélküli, hiszen a kisvárosi népesség nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában alacsony. Angliában a 2 000 fővel rendelkező település már kiérdemelheti a városi rangot (Clark 2000); a kisvárosokra vonatkozóan az angol regionális gazdaságtan vizsgálatai a városok optimális méreténél – funkció- és intézményhatékonyság, vállalatok vonzóképesége szempontjából a 15 000–50 000 fő közötti lakosságszámot határozták meg (Balchin–Bull 1987, 73. o.). Romániában kisvárosnak tekintik az 5 000 lakos alatti, de 1500 fő feletti települést (Csák 2009). A magyarországi besorolás ennél szerteágazóbb: Markos (1962) munkájában nem használja a kisváros megnevezést, csupán a városhierarchia alsó elemeként nevezi meg a 10 000 főnél nem népesebb városokat. Bernát (1981) tanulmányában az 5 000 és 20 000 fő közötti városokat tekinti kisvárosnak. Perczel–Tóth (1994) kisvárosnak tekinti az 5 000–10 000 fős városokat és használja a „törpeváros” kifejezést az 5000 főnél nem népesebb kisvárosokra; valamint kis-középvárosként definiálta a 10–20 000 fő közötti városokat. Tóth (2008) kisvárosnak az 5000 fő alatti, kis-középvárosnak az 5 000–10 000 fős városokat tekinti. Dövényi (2008) szerint kisváros az 5 000–15 000 lakosú város, törpeváros/miniváros az 5 000 lakosnál kevesebbel rendelkező város. Az Országos Területfejlesztési Konceptió a Központi Statisztikai Hivatal besorolását veszi alapul, amely egységesen a 30 000 lakosnál kevesebbel rendelkező városokat tekinti kisvárosnak. A térségben a népességszám szempontjából történő besorolás konzekvensen a 20 000 (egyes esetekben a 30 000) lakosnál kevesebbel rendelkező városokat sorolja a kisvárosok közé. Kelet-Közép-Európa országaiban a népesség több mint fele városlakónak számít. Figyelembe véve a történelmi előzményeket, szembetűnő Bulgária és Csehország városlakóinak magas aránya (1. táblázat). Kovács (2002, 61. o.) megállapítása szerint: „az urbanizáció üteme annál nagyobb, minél alacsonyabb szintről indult egy ország”; amely a városlakó népesség arányát ele-

mezve kimutatható. Csehország 1950-ben a városiasodás szintjét 41%-ban maximalta. A városi lakosság küszöbértékét ekkor 5 000 főben minimalizálták, viszont ha a funkcionálisan is városnak minősíthető, 2 000 és 5 000 fő közötti településeket is figyelembe vesszük a városlakók arányának meghatározásakor (volt mezővárosok), akkor a városlakók aránya meghaladja az 55%-ot. 1990-es évek elejére ez az érték 10%-os növekedés után 65%-on állt. 2011-ben a városiasodás mértéke 73,4%, mely 7 732 ezer fős népességet jelent. Ez a növekedés elenyészőnek tekinthető, ha Románia és Bulgária városiasodottságát vizsgáljuk. Bulgáriában 1950 óta eltelt negyven év alatt harmadával nőtt az urbanizációs szint 53% a rendszerváltás idején. 2011-ben a városi népesség össznépességen belüli aránya 73,1%. Romániában egy „csekélyebb” mértékű, 30%-os növekedést tapasztalhattunk, 54% a városlakók aránya.

1. táblázat Városi népesség aránya Közép-Kelet-Európa országaiban, 2011 (%)

Ország	Városi népesség aránya	20 000 főnél kevesebb lakosú városokban élők aránya	20 000 főnél népesebb városok aránya
Bulgária	73,1	17,4	55,7
Csehország	73,4	30,2	43,2
Horvátország	57,8	20,5	37,5
Magyarország	69,5	21,4	48,1
Lengyelország	60,9	13,1	47,8
Románia	52,8	15,2	37,6
Szlovákia	54,7	16,3	38,4
Szlovénia	49,9	25,2	24,7

Forrás: citypopulation.de adatai alapján saját szerkesztés

Lengyelország, Szlovákia és Magyarország urbanizációs rátája nem emelkedett ilyen drasztikus mértékben, de alapvetően magasabb értékről indult: 40% körüli szintről 60% fölé emelkedett a rendszerváltás éveire. Az elmúlt húsz évben – a globális tendenciáknak megfelelően – növekedés tapasztalható, főként a metropolitán térségekben. Nemcsak a városlakók aránya, a városfejlődés növekedési üteme sem volt egyenletes. A leggyorsabb növekedés a korszak elején, az 1950-es években volt mérhető, főként Lengyelország, Románia esetében (Kovács 2002). Az 1980-as évekre egyfajta „lehülés” tapasztalható az urbanizáció során, a várossá nyilvánítások, illetve a városba költözések mértéke alig 1%-os növekedési ütemet produkált a térség országaiban. Mindezen folyamatok mögöttes tartalma sok esetben a szocialista iparosítás volt. A városokba telepített ipari létesítmények nemcsak munkalehetőséget biztosítottak, hanem fejlesztési forrást is a városnak, illetőleg elindulhatott egy nagymértékű társadalmi megújulás is: a lakáskörülmények, a közlekedés és a szolgáltatási paletta javulása, bővülése révén.

A városodás folyamata Szlovákiában a regionális jelentőségű városok erősödését és a kisvárosok térvesztését mutatja. A 20 000 fő alatti kisvárosok száma a

rendszerváltás előtti évtizedben 65-ről 97-re növekedett, viszont a kisvárosi lakosság közel egyharmada a belső migrációs irányok miatt nagyvárosokba költözött. A Cseh-Morvaországi térségben sűrű kis- és középvárosi struktúra dominált, melynek öröksége, hogy ma minden harmadik cseh városlakó kisvárosban él. Magyarországon a számos várossá nyilvánítás, a decentralizált fejlesztés-politika révén sűrűbb városhálózat alakult ki a szocialista érában, és a hierarchiában jelentős elmozdulásokat eredményezett. 16-ról 106-ra emelkedett a 20 000 fő alatti kisvárosok száma, amelyek a városlakó népesség 7%-át, illetve 19%-át foglalta magába. Magyarország sajátos fejlődési pályát képviselt, hiszen a kisvárosi hálózat, főként a 10 000 fő alatti volt az, amelyik dinamikusan növekedett ebben az időszakban, ezzel szemben a térség többi országában főként a nagyobb városok növekedtek (mind számukat, mind népességüket tekintve) (Kovács 2002). Hazánkban a rendszerváltozásra 166 városi jogú település létezett és bár még mindig számos városhiányos térséggel lehetett számolni, a kialakult, várossá nyilvánított települések valamely kisebb térség tényleges gazdasági, társadalmi, kulturális, közigazgatási központjaként működtek.

Az országok közül Lengyelország számít még „kakukktójásnak”, hiszen a főváros túlsúlya nem érvényesül olyan mértékben, mint pl. Magyarország vagy Ausztria esetében. Az ország mérete is befolyással van arra, hogy főként a regionális nagyvárosi központok alakultak ki, a kisvárosi hálózatnak „csak” kiegészítő szerep jutott, bár bekapcsolódnak a gazdasági élet vérkeringésébe, de döntő gazdasági súlyt nem képeznek.

A történelmi sajátosságokat figyelembe véve kijelenthető, hogy a városok a szocialista állam jövőjének alapköveinek számítottak. A legtöbb országban (ahogy Magyarországon is) előnyt élveztek a falvakkal, tanyákkal szemben, döntően a fejlesztési források területén.

4. Csehország városodása

A Cseh Statisztikai Hivatal 2011. évi adataiban a településhálózat részeként a kisvárosokat 2-20 000 fős népességüként definiálta. Összességében a kisvárosi lakosság 2 983 ezer fő, a cseh lakosság 30,2%-a. A településhálózaton belül a legnagyobb népességarányú kategóriát képviselik a kisvárosok. A vidéki települések, azaz a 2 000 lakosnál kevesebbel rendelkező falvak a teljes népesség 26,0%-át jelentik (2 672 ezer fő), a közepes méretű (100 000 főt nem meghaladó) városok népességaránya: 24,1% (2 489 ezer fő); nagyvárosokban a népesség egyötöde él (2 146 ezer fő)

A kisvárosi népesség döntő súlyának kialakulása a cseh iparosítással vette kezdetét. Az iparosítás a nemesek befektetésein alapult, így a vidéki térségek több mint negyede és közel az összes kisváros üzemmel, vagy gyáregységgel rendelkezett a 20. század első évtizedeire. A szocialista időszak a decentralizálás politikáját követve nem változtatott a kialakult helyzeten. Az urbanizációs ciklus elemeként a szuburbanizáció folyamata tovább növelte a kisvárosok lakosságát és gazdasági ere-

jét. Csehország keleti részén, Morvaországban a 15 000 lakos alatti városi státuszú önkormányzatokból 109 van, összes lakossága kb. 600 000 fő. Ha áttekintjük a tíz éves népességnövekményeket, akkor 2001-ig 2,5 ezrelékkal csökkent a térségben található városok lakossága, míg országos szinten a városi lakosság 7 ezrelékes növekedést mutatott. Jelenleg a városok népessége kb. 3 ezrelékkal növekszik a térségben. 2013-ban 602 város található az országban (1. ábra), melyek közül 270 város lakossága nem haladja meg az 5 000 főt. A két legkisebb cseh város: Přebuz 87 lakos és Loučná pod Klínovcem 93 lakos.

1. ábra Csehország városállománya, 2011

Forrás: <http://www.czso.cz/> alapján saját szerkesztés

A cseh kisvárosokra vonatkozóan többféle tipológiát határoz meg a szakirodalom. Zuzanska-Zysko (2007) a monofunkciós vagy szakosodott kisvárosok és az ún. „vidéki hátság központjai” között tesz különbséget. Vaishar–Zapletalová (2008) három alaptípust különböztet meg, amelyeket további altípusokra bont; a kategorizálás során nem vették számításba azokat a kisvárosokat, amelyeknek alig van városi funkciója, csupán városi státusszal rendelkezik. A 2008-as tanulmány az első csoportba sorolta a nagyvárosok hátságáiban lévő kisvárosokat, amelyek a szuburbia részei – központi funkcióik átfedésben vannak a nagyvárosok/regionális központok funkcióival. A második csoportba tartóznak tekintették a termékeny alföldeken és mezőgazdaságilag jól hasznosítható területeken elhelyezkedő kisvárosokat. Ezen kisvárosok mindegyike jó gazdaságföldrajzi és közlekedési adottságokkal rendelkezik: a közepes és nagyobb városok könnyen megközelíthetőek, az alapvető szolgáltatások megtalálhatóak helyben (pl. helyi piac, adminisztratív funkciók). Ezeknek a kisvárosoknak a jövőbeli stratégiája a specializáció és a funkciók megosztása köz-

vetlen környezetükkel. A harmadik kategóriába a periférikus kisvárosok tartoznak, amelyek a határvidékeken, vagy földrajzi tájak határain (dombságok, hegyvonulatok tövében) találhatóak. A megközelíthetőségük korlátozott, ezért a környezetében lévő kis falvak teljes mértékben a kisvárosoktól függenek (munkalehetőséget, társadalmi interakciót, közlekedési lehetőséget kizárólagosan biztosítanak).

A periférikus kisvárosok SWOT analízise rávilágít azokra a tulajdonságokra, amelyek a dél-dunántúli régió illetve a kassai kerület kisvárosaira is érvényesek: erősségnek tekinthető a nagyvárosoktól távolabb eső kisvárosok döntő centrális funkciókkal való ellátottsága, amely egyrészt kényszer eredménye, másrészt a regionális azonosság hordozója is egyben. Lehetőségként szerepel az Európai Unió pénzügyi források jobb ki/felhasználása, illetve az ipari parkok és a kisvárosi funkciók összehangolása. A kisvárosok gyengesége ezekben a térségekben: a hazai és külföldi befektetések hiánya, a meglévő ipari parkok ellenére, valamint a helyi lakosság alacsony vásárlóereje. A kisvárosok jelentős része szegény, amely gazdasági versenyképességüket is befolyásolja, hiába kistérségi (mikro-regionális) központok – országos szinten gazdasági erejük elhanyagolható.

A morva vidéki kisvárosok jövőjével kapcsolatos prognózisok hasonlóak az országos tendenciákhoz. Demográfiai átmenet zajlik a térségben; a fiatalabb generáció csökkenő hányadával, elidősödő lakossággal, csökkenő méretű, de növekvő számú háztartással kell számolni. Az optimista prognózisok számolnak az országon belüli illetve a makrorégióból történő (főként a nagyvárosokból származó) migrációval; a migráció irányát szabályozni az alapvető szolgáltatások palettájának színesítésével lehetne.

A 2014–2020-ig tartó időszakra vonatkozó regionális és nemzeti fejlesztési dokumentumokban a kisvárosok három típusa szerepel: fejlődő (dinamikus), kiegyensúlyozott (inkább stagnáló) és a periférikus. Ezen három típus lehetséges fejlődési irányai (szakosodásai) és a vidéki térségben elfoglalt szerepük erősítése szerepel kiemelt célként.

5. Romániai urbanizáció

Románia helyzete az Európai Unióhoz történő csatlakozás során ártértékelődött. A területfejlesztés jogszabályi környezete rendezetté vált. A román Nemzeti Területfejlesztési Program – mely egy 2004 előtti dokumentáció – a területfejlesztés céljait a következőkben határozta meg:

- a városhálózat policentrikus jellegének erősítése
- a kis- és középvárosok szerepének erősítése
- a vidéki térségekben az életfeltételek romlásának megállítása.

2001-ben megtörtént a területfejlesztés és az urbanisztika szabályozása törvényi értelemben is. Eszerint az alapvető cél a gazdasági, társadalmi, környezeti és kulturális politikák harmonizációja lett (Csák 2009). Romániában a területfejlesztés

alapl dokumentumaként szerepel az Általános Urbanisztikai Szabályozás, valamint az egyes nagyvárosok urbanisztikai tervei is. A 2001-es törvény értelmében kétféle település található az országban: városi és vidéki. Ezen belüli csoportosítások alapján rangokat, rangok szerinti hierarchiát jelöl a törvény. A rangok szerinti besorolás szempontjai (hasonlóan Magyarorszáéhoz):

- földrajzi elhelyezkedés vagy megyeszékhelyi rang,
- lakosság szám (kisvárosként értelmezik az ötezer főnél nem népesebb városokat),
- vonzáskörzet (hatás-zóna),
- elérhetőség, megközelíthetőség,
- kereskedelem és szolgáltatások minősége és mennyisége,
- pénzügyi funkciók megléte (bankok, ATM-ek száma),
- közigazgatás és igazságszolgáltatás megléte,
- környezetvédelem, és ezzel összefüggésben a vízi közművek létesítése,
- közrendvédelem és közbiztonság (Román közigazgatási törvény, 2001).

Romániában törvény korlátozza a községek szétaprózódását, ezért legalább 1500 lakost el kell érnie egy településnek, ha önálló kíván maradni. Bár a múltban és a jelenben is zajlottak olyan folyamatok, amelyek a román kisvárosokat próbálják európai szintűvé emelni, ez egy hosszadalmas folyamat, és nem elég a törvény erejével hatni, el kell érni, hogy a lakosok is hozzájáruljanak egy élhető, gazdaságilag aktív kisváros létehez.

Az urbanizációs trendek vizsgálata során Benedek (2006) népesség szám csoportok alapján elemezte a romániai városok megoszlását. 1930-tól kezdődően a 10 000 főnél kevesebb lakosú kisvárosok száma drasztikusan csökkent. A vizsgálat elején még az összes városon belüli arányuk meghaladja a 15%-ot, addig 1992-re csupán a városoknak 3,7%-a tartozik ebbe a kategóriába. Az erőltetett iparosítás, és a szocialista városfejlesztés hatása mutatkozik meg elsősorban ezekben a számokban. Az 1989-es rendszerváltás után az országban a városfejlődés radikális változásai figyelhetőek meg. A gazdasági átalakulást, az európai integrációra való törekvés, az ipar átalakulása, illetve a társadalom gyors alkalmazkodása kísérte. 1992 és 2002 között egy kivételes helyzetnek lehettünk tanúi Romániában, amikor is a belső migráció iránya a város-falu lett, megindult a szuburbanizáció a többszáz ezres lakosú városok esetében, valamint a nagymértékű dezindusztrializáció is a csökkenő népesség okaként szerepelhet. 2002-ben Romániában 266 város volt, amely közül 78 lakossága nem haladta meg a 10 000 főt, a népesség alig 5%-a élt ezekben a kisvárosokban (Benedek 2006).

Romániában 1990 után 60 új település nyert városi rangot, többsége már a 21. században. Az új kisvárosok a városi népesség alig 5%-át adják, lakosainak száma összesen nem haladja meg a félmilliót. Az új kisvárosok átlagos népessége 8333 fő, amely a magyarországi átlag kétszerese. De mit is értünk város, kisváros alatt ebben

az országban? Romániában a város fogalma törvényileg lehatárolt a 2001. évi 215. illetve a 351. törvény által. A törvény értelmében a városi (urbane) település csoportosítása rangok alapján történhet. A nulladik rang jelöli a fővárost, az 1–2. rang a municípiumokat (megyei jogú városok), és a harmadik rangú városok az ún. „egyéb városok”, azaz az általam vizsgált kisvárosok is ebbe a törvényileg meghatározott hierarchiaszintbe tartoznak. A harmadik rangú városok esetében a törvény 5 000–30 000 főnyi lakossággal számol, ezen felül a vonzáskörzet ezen városok esetében 5 000–40 000 lakos. A kisvárosok átlagos vonzáskörzete Romániában a törvény értelmében 10–20 km, de ha az átlagos kisvárosok közötti távolságot vesszük alapul (ami 30 km), akkor ennél szélesebb is lehet a vonzáskörzet (Csák 2009). Fontosnak tartom kiemelni, hogy a román területfejlesztési célok között szerepel a policentrikusságra való törekvés, a kisvárosok szerepének erősítése, illetve a vidéki térségek életfeltételeinek javítása (ESPON 2009). A 2001. évi új településhálózatfejlesztési stratégia, a kisebb városi központokat úgy definiálja, mint a vonzáskörzetüket aránylag széles skálájú szolgáltatásokkal ellátó központok, amelyek csökkentik a közszolgáltatások területi szóródását, és a működési költségeket. Csák (2009) vizsgálatai alapján a román kis- és középvárosokba beáramló elemek a következők: munkaerő, vásárlók és fogyasztók, élelmiszer, víz, kulturális szolgáltatásokat igénybevevők. A kiáramló tényezők közül a szennyezést és a hulladékot emeli ki elsőként, illetve a minimális mértékű migrációt.

Románia urbanizációs szintjét NUTS 3 (megyei) bontásban vizsgálva a legmagasabb értékeket Brassó és Hunyad megye jegyzi, 70% feletti értékkel. A városok számát tekintve Hunyad és Suceava megye a listavezető, de Suceava megye városainak fele 2000 után lett várossá nyilvánítva (Benedek 2011). A legalacsonyabb urbanizációs szinttel Giurgiu illetve Calarasi és Olt megye rendelkezik (31–33%). Az városodásból adódó különbségek ellenére a városállomány egésze harmonikusnak tekinthető. 2013-ra a legalsó szintjén a hierarchiának 217 kisváros található (2. táblázat). A régiós bontást figyelembe véve – a fővárosi régióban mindössze 8 kisvárost találunk, a legkevesebbet az országban; hasonló értékeket mutat Szlovákia és Csehország fővárosi régiója is. A Közép és a Nyugat régió 37 illetve 30 kisvárossal rendelkezik, egyike a legfejlettebb térségeknek.

Az elmúlt években nem történt várossá nyilvánítás az országban. A magyar gyakorlattal ellentétben két út is lehetséges a településeknek a várossá váláshoz. A település vagy várossá fejlődik, vagy városi alárendeltségű közösséggé válik. A fel-tételrendszer hasonló Magyarországhoz: két fő- és több alkritériumot határoztak meg. Ilyenek pl. a megfelelő társadalmi-gazdasági és műszaki-anyagi feltételek. A gazdasági-társadalmi szerepkör domináns, a nem-mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya 75% vagy az feletti kell, hogy legyen (Benedek 2006). A városnak ezt a tulajdonságát Toynbee (1971 28. o.) a következőképpen írja le: „A város olyan emberi település, melynek lakói a város határain belül nem tudják mindazokat az élelmiszereket megtermelni, melyek létük fenntartásához szükségesek”.

2. táblázat Románia városainak száma 1990–2013 (db)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013
Románia	204	182	172	216	217	217
Északnyugati régió	26	25	23	27	28	28
Közép régió	38	36	32	37	37	37
Északkeleti régió	23	17	16	29	29	29
Délkeleti régió	26	23	22	24	24	24
Dél-Munténia	35	29	28	32	32	32
Bukarest-Ilfov	1	1	2	8	8	8
Délkelet-Olténia	27	25	22	29	29	29
Nyugat	28	26	27	30	30	30

Forrás: Román Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés.

Megjegyzés: a városok száma a municípiumok és a városi alárendeltségű községek nélkül

Az elmúlt évek városfejlődési trendjei tipikus utakat rajzolnak elénk:

- Ipari szerepkörű városok
- Mezőgazdasági nagyközségek élelmiszeripari funkciókkal
- Megyefelosztáshoz kapcsolódó elv alapján
- Fürdőhelyek (pl. Tusnádfürdő, Szováta)
- „Vasúti góc” városok
- Domborzati tagoltság miatti ún. Kistáj-városok (pl. Erdőszentgyörgy, Balánbánya).

A városfejlődés egy sajátos szeletét képezi a periférikus helyzetből adódó fejlődési probléma, hiszen ezekben a városokban voltak legkevésbé képesek a helyi társadalmak a modernizáció kihívásainak megfelelni, aminek eredményeképp egy hagyományos típusú, de mégis modern elemekkel tarkított kisvárosi kultúra és társadalom képe bontakozott ki. Az uniformizálás mellett a helyi sajátosságok megőrzése mindmáig célja ezeknek a településeknek.

6. Lengyelországi urbanizáció sajátosságai

A közép-kelet-európai térségben a rendszerváltozás radikális településhálózati változásokat nem idézett elő, mivel az egyes országok város-struktúrái stabilitást és nagyfokú tehetetlenséget mutatnak. Az 1990-es éveket megelőző pár évtizedben viszont már hangsúlyosabb változásokat tapasztalunk a városi hierarchia és a népesség területi elhelyezkedésében.

A lengyel városi struktúra jól tagolt városi hierarchiát és szabályos területi elhelyezkedést mutat. A városok népesség szerinti megoszlása szorosan követi a rangnagyság szabályt (Korcelli 2000). Lengyelországban 1950 és 1990 között az uralkodó trend a növekvő népességkoncentráció volt, főleg a közepes és nagyvárosokban.

1973/75-ös közigazgatási reform során 85 város veszítette el városi címét, emiatt a statisztikai adatok szerint a 10 000 fő alatti népességű kisvárosok veszítenek népességükből. A városi címtől való megfosztások ellenére az abszolút összes városszám növekedett; közel ötven év alatt 164-gyel (3. táblázat). Az 1950-es években a 706 város 89%-a számított kisvárosnak; húsz évvel később ez az arány lecsökkent 83,4%-ra; 1998-ra a városok 74%-a, azaz 644 város számított kisvárosnak. A kisvárosok számának növekedése mellett nem elhanyagolható tényező, hogy a közepes, illetve a nagyvárosok száma is folyamatosan növekedett. A 200 000 lakos feletti nagyvárosok száma megnégyszereződött, a félmilliónál nagyobb városok száma az ezredfordulón már öt.

3. táblázat Városi jogállású települések száma 1950 és 1998 között (db)

Népesség-kategóriák	1950	1960	1970	1980	1990	1998
10 ezer alatt	552	641	579	449	434	462
10-20 ezer között	76	138	162	177	182	182
20-50 ezer között	50	68	97	128	131	131
50-100 ezer között	12	20	27	48	50	50
100-200 ezer között	11	13	14	23	22	22
200 ezer felett	5	9	10	20	20	20
500 ezer felett	2	2	4	5	5	5
Összesen	706	889	889	804	830	870

Forrás: Korcelli (2000) alapján saját szerkesztés.

Lengyelországban a II. világháború óta a városi népesség megháromszorozódott, egy viszonylag alacsonyabb 34%-os urbanizációs szintről 1966-ra a népesség fele, 1990-re 62%-a városinak tekinthető. 1990-től a városhálózat elemei szinte változatlanok. A városokban élők száma 1990-ig folyamatosan emelkedett, mely növekedés főleg a közép- és nagyvárosokra volt jellemző, míg a legnagyobb (félmillió feletti lakosságú) városok népessége csak alig növekedett. A városi népesség legnagyobb hányada a 200 ezer lakos feletti nagyvárosokban él, 36,2%; ebben a kategóriában tapasztalható a legnagyobb népességnövekedés, több mint 10%. Középvárosokban él (20–100 ezer fő) a városi népesség 31,9%-a, amely 72 városban oszlik el. A 20 ezer fő alatti kisvárosokban a népesség 20%-a él. A kisvárosokban élők részaránya jelentős mértékben csökkent – a legkisebb városokban élők részaránya csupán 9,0% az 1950-ben mért 22,5%-hoz képest. Jelenleg a lengyel urbanizációs szint 60,9%, a kisvárosokban élők aránya 13,1%, az elmúlt közel húsz évhez képest további népességcsökkenés figyelhető meg (1. táblázat). A rendszerváltozás után a belső szuburbanizációs folyamatok felerősödtek, a belső migráció iránya város- város viszonylatban megfordult. A nagyvárosokból a kisebb városokba, illetve a városkörnyéki falvakba költözés volt jellemző. A város-vidék és a vidék- város irányába történő migráció kiegyenlítettnek tekinthető, az abszolút értékek közötti eltérés csupán 8 ezer fő (a városba költözők irányába). A vidék-vidék irányába történő mozgás az első kategóriához hasonlóan lelassult, a mozgás 1998-ra már 100 000 fő alatti (ESPON TOWN 2013).

A lengyel városi struktúrát a megvalósított gazdasági modellek erősen befolyásolták. A városi funkcionális struktúra új jelentést kapott a városgazdálkodás és városfejlesztés tervezésének új szabályozásával. Az erőteljes iparosítás, a gyors munkaerő-felvétel a városi növekedés egyik legjelentősebb elemévé vált. Az újonnan épülő gyárak és ipartelepek közelében található városok és falvak területén nagyszámú beáramló népességgel kellett számolni (Slodczyk et al. 1999). A népesség ilyen mértékű koncentrációja révén szükségessé vált a lakóegységek építése és a további ipari, szolgáltató egységek kiépítése. A szolgáltató szektor fejletlensége ezen időszak lehetőségévé lépett elő, hatalmas potenciált biztosítva a fejlődésre. Mára már a városok legnagyobb foglalkoztatója a szolgáltatási szektor, ebben a szektorban dolgozók arányának növekedése évről évre meghaladja az iparban foglalkoztatottakét. A regionális központok dominanciája figyelhető meg a városhálózaton belül, mind funkcionálisan, mind a városlakók arányát tekintve. A kisvárosok egy része ezen regionális központok agglomerációjában helyezkedik el, vagy hálózatosan kapcsolódnak – klaszterekbe tömörülnek. Az agglomerálódó kisvárosok főként lakóhelyként funkcionálnak, az itt lakók munkahelye többségében a regionális központban található. A hálózatosan kapcsolódó kisvárosok a vidéki tér részei illetve mikro térségi központok (ESPON TOWN 2013).

A kisvárosok lengyel szakirodalom szerinti definíciója három fő elem köré csoportosul: statisztikai, közigazgatási-adminisztratív megközelítés, és egyéb relációkban említve. A statisztikai definíció alapján (Lengyel Statisztikai Hivatal) fő elemként a népesség jelenik meg: kisvárosnak tekintenek minden olyan települési egységet, amelynek népessége 20 000 lakos alatti és városi funkciójú infrastruktúrával, szolgáltatási palettával rendelkezik. A közigazgatási szemlélet az alábbi kritériumok teljesülését írja elő: városi státusz, funkcionális és térbeli karakterisztikák, megfelelő műszaki infrastruktúra, helyi intézmények, bizonyos mértékű népességkoncentráció, amelynek kétharmada az iparban vagy a szolgáltató szektorban dolgozik. Az egyéb relációkban vizsgálják azokat a kisvárosokat, amelyek a fent említett kritériumoknak nem megfelelően kaptak városi címet.

Habár a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek növekedtek az elmúlt 20 évben, Lengyelország kiegyensúlyozottnak tekinthető fejlődése példaértékű a közép-európai országok számára. A nagyvárosok gazdasági és társadalmi ereje növekedett az elmúlt 25 évben, az infrastrukturális központok (Varsó, Katowice stb.) helyzeti előnyeiket igyekeztek kihasználni. Jelentős polarizáció figyelhető meg, amelynek csökkentésére közigazgatási reformot hajtottak végre, amely a kis- és középvárosok pozíciójának növelésére és szerepük átértékelésére adott lehetőséget. A reform eredményeként pl. Mazóviában a kisvárosok nagymértékű agglomerálódása lehetővé tette a „gazdasági vérkeringésbe” való aktívabb bekapcsolódást és részvételt. A gazdasági profilváltás következtében számos kisváros sikeres fejlődési utat járt be, pl. Garwolin, ahol az ipari és kereskedelmi központban mérnöki, szállítmányozási szolgáltatásokat látnak el; élelmiszer-feldolgozás, ruházati és bőripar, bútorgyártás és kozmetikai alapanyagok gyártása történik.

7. Összefoglalás

Azon kisvárosok, amelyek városhiányos térségekben nyerték el rangjukat, fontos szerepet töltenek (tölthetnének) be. Az alap infrastrukturális ellátottság mellett különböző városi funkciók is megjelentek ezeken a településeken, a gazdasági előnyökön túl a társadalom, a lakosság városi identitása is kialakulhat. Az EU területi kohézióról szóló Zöld könyve „kapocsnak” nevezi a kisvárosokat, funkcióikat tekintve köztes helyet foglalnak el a vidéki térség falvai, tanyái (külterületi lakott helyei) illetve a nagyobb (megyei, regionális és országos) jelentőségű városok között (Európai Bizottság 2008). A kisvárosok nagy előnye Fábíán (2013) szerint az a plusz erő, amely az emberi kapcsolatok fenntartásában és megerősítésében rejlik ezekben a térségekben.

A vizsgált országokban főleg a rendszerváltás után erőteljes várossá nyilvánítási hullámok zajlottak, Csehországban 65, Lengyelországban 57, Magyarországon 56 új várost avattak. Az új városok jellemzően kisvárosok – 10 000 főnél nem népesebbek. A várossá nyilvánítás okaként szerepel a térségben: a jóléti szuburbanizáció (főként a fővárosok és nagyobb, regionális jelentőségű városok közelében), illetve a kényszer-visszavándorlás a vidéki településekre. Erőteljes területi különbségek a városhálózaton belül is fennmaradtak. A fővárosok dominanciája mellett sűrű kis- és középvárosi hálózatok vannak jelen, amelyeknek gazdasági ereje nem reprezentálja városhálózaton belüli arányukat.

A kisvárosok fejlődése szempontjából a történelem fontos befolyásoló tényezőként jelenik meg, a foglalkoztatási profil színesedése generálja a növekedést. A regionális, országos változások a kisvárosok életére is jelentős befolyást gyakorolnak.

Felhasznált irodalom

- Bácskai V. (2002): *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Osiris kiadó, Budapest.
- Balchin, P. N. – Bull, G. H. (1987): *Regional and Urban Economics*. Harper & Row, London.
- Beluszky P. (1999): *Magyarország településföldrajza*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 209–467. o.
- Benedek J. (2006): A Romániai urbanizáció jellegzetességei az utolsó évszázad során. In Győri R. – Hajdú Z. (szerk.): *Kárpát-medence. Települések, tájak, régiók, térsztruktúrák*. MTA RKK – Dialóg Campus Kiadó, Pécs-Budapest, 77–102. o.
- Benedek J. (2011) *Románia. Tér – gazdaság – társadalom*. Kriterion Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár.
- Bernát T. (1981): *Magyarország gazdaságföldrajza*. Tankönyvkiadó, Budapest, 69–75. o.

- Caves, R. W. (ed.) (2005): *Encyclopedia of the City*. Routledge – Taylor & Francis Group, London and New York.
- Clark, P. (2000): *The Cambridge Urban History of Britain*. Volume II. Cambridge University Press. 425–476. o., 733–775. o.
- Csák L. (2009): Romániai kis- és középvárosok „jelentéktelensége”. *Tér és Társadalom*, XXIII. évf. 1, 181–196. o.
- Cseh Statisztikai Hivatal honlapja. Elérhető: <http://www.czso.cz/>
- Dövényi Z. (2008): A törpevárosról. In Csapó T. – Kocsis Zs. (szerk.): *Nagyközségek és kisvárosok a térben*. Savaria University Press, Szombathely, 209–217. o.
- Enyedi Gy. (1978): *Kelet-Közép-Európa gazdaságföldrajza*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. (1998): *Social Change and Urban Restructuring in Central Europe*. Akadémiai kiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai kiadó, Budapest.
- ESPON FOCI (2009): Interim report. Elérhető: <http://www.espon.eu/export/>
- ESPON TOWN (2013): *Small and medium sized towns in their functional territorial context*. Scientific Report. ESPON & KU Leuven.
- Európai Bizottság (2014): *Hatodik jelentés a gazdasági, társadalmi és területi kohézióról. Befektetés a munkahelyekbe és a növekedésbe*.
elérhető: ec.europa.eu/regional_policy/
- Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (2008): *Hogyan lehet előnyt kovácsolni a területi sokféleségből? – Zöld könyv a területi kohézióról*. Elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/>
- Eurostat (2012): *Regionális Statisztikai Évkönyv*. Elérhető: <http://ec.europa.eu/eurostat/>
- Fábián Zs. (2013): *A kis- és középvárosok változó szerepe a 21. század fordulóján*. URBICON Szakmai Nap előadás. 2013. 04. 10–13.
- Korcelli, P. (2000): The Polish urban system: stability and change. Experience of the 1990s. In Horváth Gy. (ed.): *Regions and Cities in the Global World*. Pécs, Centre for Regional Studies, 159–175. o.
- Kocsis Zs. (2008): Várossá válás Európában. *Területi Statisztika*, 6, 713–723. o.
- Kovács Z. (2002): Az urbanizáció jellemzői Kelet-Közép-Európában a poszt szocialista átmenet idején. *Földrajzi Közlemények*, 1–4, 57–78. o.
- Lengyel Statisztikai Hivatal honlapja. <http://stat.gov.pl/en/>
- Markos Gy. (1962): *Magyarország gazdaságföldrajza*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Mumford, L. (1985): *A város a történelemben. Létrejötté, változásai és jövőjének kilátásai*. Gondolat kiadó, Budapest.
- Pál Á. (2001): Településalkotó szférák vizsgálata a Dél-Alföld országhatár mentén fekvő kisvárosaiban a határ két oldalán. Földrajzi Konferencia, Szeged 2001.
- Perczel Gy. – Tóth J. (1994): *Magyarország társadalmi-gazdasági földrajza*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 337–352. o.
- Román Statisztikai Hivatal honlapja. Elérhető: <http://www.insse.ro/cms/>
- Slodczyk, J. – Rajchel, D. – Jakubczyk, Z. (1999): Changes in the functional structure of small and middle-sized towns in the period of transformation (using the example of the Opole region). *Argumenta Oeconomica*, 2. (8) 131–142. o.

- Thorns, D. C. (2002): *The Transformation of Cities. Urban theory and urban life.* Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Tóth J. (2008): Meditáció a városról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Vitairat. Területi Statisztika*, 3, 237–245. o.
- Toynbee, A. J. (1971): *Válogatott tanulmányok.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Vaishar A. – Zapletalová, J. (2008): Small towns as centers of rural micro-regions. *European Countryside*, 2, 70–81. o.
- Városi népesség adatsorai - <http://www.citypopulation.de/>
- Zuzańska-Žyško E. (2007): Small Towns in Metropolitan Silesia Region in the Context of Commuting to Work. In Kwiatek-Soltys, A. et al. (ed.): *Small and Medium Towns' Attractiveness at the beginning of the 21st Century.* CERAMAC (Centre for Research on Massif Central, Mountains and Fragiles Territories), 269–286. o.